

КОРАБОКРУШЕНИЕТО НА ГОЛЕМИЯ ГАЛЕОН „САУ ЖОАУ“, 1552

Превод от португалски: Димитър Ангелов, 1979

chitanka.info

КОРАБОКРУШЕНИЕТО НА ГОЛЕМИЯ ГАЛЕОН „САУ ЖОАУ“, 1552^[0]

Описание на знаменитата гибел на големия галеон „Сау Жоау“, в което се разказва за големите мъки и прежеждия, които се случват на капитана Мануел ди Соуза Сепуледа и за печалния край, който сполетява него, жена му, децата му и всички останали в Тера ду Натал, където се загубват на 24 юни 1552 година.

Тук се разказва за едно корабкрушение, за да имат хората страх от божието възмездие и да бъдат добри християни, като винаги помнят страха от бога, за да не престъпват Божиите заповеди. Защото Мануел ди Соуза беше много знатен благородник и много почтен човек и в Индия похарчи на времето над петдесет хиляди крузаду, за да нахрани много хора, за добри дела, които стори за мнозина; а накрая животът му, както и животът на жена му и на неговите деца свърши в толкова голяма мизерия и нужда сред кафрите, без храна, без вода, без дрехи. И премина през толкова мъки преди смъртта си, че човек трудно би повярвал, ако за това не ми беше разказал много подробно този, който му беше помогнал да ги преживее — Алвару Фернандиш — боцман на галеона, когото случайно открих тук в Мозамбик през хиляда петстотин петдесет и четвърта година.

И понеже ми се струва, че тази история може да послужи като предупреждение и добър урок за всички, описах мъките и смъртта на този благородник и на цялата му дружина за тези, които пътуват по

море, за да се уповават на бога и Света Богородица да се моли за всички. Амин.

С този галеон Мануел ди Соуза, бог да го прости, тръгна на това злополучно пътешествие от Кочин^[1] на трети февруари петдесет и втора година. А тръгна толкова късно, защото отиде да товари в Кулау, и понеже там имаше малко пипер, дойде в Кочин, за да донатовари с големи трудности поради войната, която се водеше в Малабар. И с този товар потегли за кралството; и макар че корабът караше малко пипер, капитанът не позволи да пътува много натоварен с други стоки, тъй като трябваше да се внимава поради голямата опасност, на която се излагат претоварените кораби.

На тринадесети април Мануел ди Соуза успя да види брега на носа, на тридесет и два градуса, и изпитаха толкова много затруднения, защото вече бяха минали доста дни, откакто потеглиха от Индия, и закъсняха много, докато стигнат носа поради повредените ветрила на кораба, които бяха една от причините, и то главната, за неговата гибел; кормчията Андре Ваш следваше своя курс, за да стигне до носа на Иглита, а капитанът Мануел ди Соуза го помоли да се приближат към сушата, защото искал да я види по-отблизо; и кормчията, за да му угоди, го направи, и така отидоха да видят Тера ду Натал^[2]. И когато я забелязаха, настъпи затишие, и тръгнаха бързо към брега, докато видяха носа на Иглита, измервайки с лот дълбочината. А ветровете бяха такива, че ако един ден духаше от изток, на другия започваше да духа от запад. И когато на 11 март се намираха вече североизточно от нос Добра Надежда, на двадесет и пет левги в морето, започна да духа много силен западен-северозападен вятър. И тъй като вече се свечеряваше, капитанът повика ревизора и кормчията и ги запита какво трябва да правят при това време, защото духаше откъм носа, и всички казаха, че най-разумно е да се обърне по посока на вятъра.

Причината за обръщането по посока на вятъра бе, че корабът беше много голям, и много дълъг и много натоварен със сандъци и разни стоки, а нямаха други ветрила, освен тези на реите, защото другата екипировка я отнесе една буря, която ги връхлетя в Линя, а тези бяха изпокъсани и не можеше да се разчита на тях. Ако спряха, а времето напредваше, и им се наложеше да променят курса, вятърът можеше да отнесе и ветрилата, които имаха, и щеше да попречи на

тяхното пътешествие и спасение, тъй като нямаха други на кораба, а тези, които имаха, бяха такива, че губеха толкова време за шиенето им, колкото и за самото плаване. И една от причините, поради които не бяха заобиколили носа още, беше, че губеха време за шиенето на ветрилата и затова най-разумно беше да променят курса с големите папафигуси^[3], с двата заедно, защото ако се вдигнеше само ветрилото на носа, което беше много старо, бе много вероятно вятърът да го отнесе от реята, а двете ветрила заедно щяха да си помогнат едно на друго. И когато промениха курса, на сто и тридесет левги от носа, вятърът с такава сила обърна кораба на североизток, че ги накара още веднъж да вървят на юг и югозапад, а морето беше така развълнувано, че всяко залюляване щеше сякаш да прати галеона на дъното. И така минаха три дни, а после вятърът утихна, но вълните бяха толкова големи, а корабът се бори толкова дълго, че се счупиха три зъбци на кормилото, от което зависеше гибелта или спасението на кораба. Никой не знаеше това, само дърводелецът на кораба, който отишъл да види кормилото и забелязал, че липсват зъбците, и тогава дойде при ревизора, който се наричаше Крицовау Фернандиш Късия, и му каза тайно за това. И той като добър офицер и добър човек му рече да не казва нищо на капитана, нито на другото, за да не предизвика страх и ужас сред хората, и така направи.

И плавайки с тези грижи, отново ги връхлетя източен вятър и силна буря, и тогава им се стори, че е угодно богу да свършат тъй, както стана по-късно. И като се приближаваха към брега със същото ветрило, кормилото се изкриви още веднъж и корабът не искаше да се подчинява, а се направляваше само според вятъра; силният вятър отнесе папафига на голямата рея. Когато останаха без ветрилото и понеже нямаше друго, всички се втурнаха да вземат ветрилото от носа и предпочитаха риска да отидат в морето, отколкото да останат без никакво ветрило. Фокът на носа още не беше събран, когато корабът застана напърно, три много големи вълни го удариха така, че от разклащането скрипците се счупиха и въжетата откъм левия борд така се изпокъсаха, че не останаха други, освен трите предни.

И като се видяха със счупени скрипци и без нито едно въже на мачтата от онази страна, от няколко буксирни въжета направиха въжени стълби. И докато се занимаваха с тази работа, морето ставаше все по-бурно и тогава им се стори, че това е излишно и че по-разумно е

да отрежат мачтата, защото колкото и да се мъчеше корабът, вятърът и вълните бяха толкова силни, че не позволяваха нищо да се направи, дори човек не можеше прав да се задържи.

Когато с брадви в ръце почнаха да я секат, изведнъж видяха, че голямата мачта пада върху дебелиите подпорни въжета, сякаш я бяха отсекли с един удар и през десния борд вятърът, я захвърли в морето заедно с въжетата, като че беше много лека. След това отрязаха въжетата от другата страна и всичко заедно отиде в морето. И като останаха както без мачта, така и без рея, направиха в основата на остатъка от голямата мачта помощна мачта от едно парче от рея, като добре я закрепиха с най-добрите възли, които можеха да направят, а на нея поставиха рея за ветрило, от друг прът направиха рея за папафига и с няколко парчета от старите ветрила отново възстановиха тази голяма рея; същото направиха за мачтата на носа, но всичко стана толкова зле и слабо скърпено, че достатъчен беше и най-лекият вятър, за да ги отнесе отново.

И тъй, като бяха направили всичко, вдигнаха ветрилата при югоизточен вятър. И тъй като кормилото беше с три зъбци по-малко, при това най-важните, корабът вече не можеше да се управлява, освен с много труд и поради това вместо с кормило си служеха с въжетата. И като плаваха така, вятърът се засили и корабът бе подхванат от него и се понесе с всичка сила, без да се подчинява нито на кормилото, нито на въжетата. Този път вятърът отнесе голямото ветрило и това, което служеше за водещо; и като се видяха пак с изпокъсани въжета на ветрилата, те се втурнаха към ветрилото на носа и тогава корабът застана напъйко; и понеже кормилото беше изгнило, една вълна го счупи на две и веднага отнесе половината, а всички зъбци влязоха в клуповете. Затова трябва много да се внимава с кормилата и ветрилата на корабите, защото толкова големи са трудностите в тая професия.

Който добре познава морето, или всички, които обръщат достатъчно внимание на тези неща, могат да разберат какво би станало с Мануел ди Соуза и жена му и с ония хора, ако останеха на кораб без кормило при нос Добра Надежда, без мачта и без ветрила, и без дори да има от какво да ги направят. По това време корабът се пълнеше с толкова много вода, щото решиха, че е по-добре, за да не отидат на дъното, да отрежат мачтата на носа; и когато се готвеха да я секат, една много голяма вълна я удари и я счупи при подпорите и я отнесе в

морето, така че те не направиха нищо друго, освен да отрежат въжетата. При падането мачтата удари силно бушприта, така че го изкара от гнездото и го вкара почти целия вътре в кораба; имаше още надежда да остане някоя мачта; но както изглежда, съзнаваха, че им предстои голям труд и никакво старание не им помагаше заради греховете им. Дотогава още не бяха забелязали суша, откакто се бяха отклонили от носа, а сигурно бяха на петнадесет-двадесет левги от сушата.

След като останаха без мачта, без кормило и без ветрила, корабът беше изхвърлен на брега; озовавайки се в тази безизходица, Мануел ди Соуза и офицерите решиха, че най-добре ще е да направят кормило, а от някои дрехи, които караха като стока, да направят по някакъв начин ветрила, с които да могат да стигнат до Мозамбик. И веднага с голямо усърдие разделиха хората: една част за кормилото, друга част да приготви мачта, а трета по някакъв начин да направи ветрила; за тази цел щяха да изгубят десет дни. И когато кормилото беше готово и поискаха да го поставят, оказа се, че е тясно и късо и не може да им служи за нищо. Все пак вдигнаха ветрилата, с които разполагаха, за да видят дали има начин да се спасят, и отидоха да поставят кормилото, но корабът не искаше да се подчинява по никакъв начин, защото то нямаше размера на другото, което вълните отнесоха, и в това време забелязаха земя. Това стана на осми юни. И като видяха, че са толкова близо до брега и че морето и вятърът ги носят към сушата, те се оставиха на волята божия, оттогава нататък корабът вървеше пробит и като по чудо божие се държеше на повърхността.

Като видя, че се намира толкова близо до сушата и в такава безизходица, Мануел ди Соуза поиска мнението на офицерите си и всички казаха, че за да спасят живота си от морето, най-разумно е да се оставят то да ги носи така, докато стигнат десет разтега, и като дойдат на споменатата дълбочина, да хвърлят лодката, за да излязат на брега; и веднага хвърлиха една маншуа^[4] с няколко души, които отидоха да охраняват брега, където беше най-подходящото място да слязат, като се качат на лодката и на маншуата, и след като хората слязат на брега, да изтеглят продоволствието и оръжието, което могат, макар че колкото повече стока спасяха от галеона, това щеше да бъде повече в тяхна вреда, отколкото полза, тъй като по-късно кафрите щяха да я откраднат. И с това намерение приближаваха към брега под шума на

морето и вятъра, като отпускаха въжетата от едната и ги опъваха от другата страна; кормилото вече не работеше, а под палубата имаше над петнадесет педи вода. Когато корабът се приближи до сушата, спуснаха лота и видяха, че е много дълбоко, оставиха се отново да ги носят вълните; и след доста време маншуата се върна при кораба ѝ каза, че наблизко имало един бряг, където биха могли да слязат, ако могат да се доберат до него, а навсякъде другаде имало остри отвесни скали и нямало начин да се спасят.

Наистина трябваше да внимават много да не предизвикат с това голяма уплаха! С този галеон щяха да излязат на брега в земята на кафрите, защото смятаха, че това е най-добрият начин да спасят живота си, макар че беше толкова опасно; и оттук ще се види колко много мъки чакаха Мануел ди Соуза, жена му и децата му. След като им казаха тези неща от маншуата, те направиха опит да се отправят към брега, и вече бяха на седем разтега дълбочина, когато хвърлиха котва, а след това с голяма бързина нагласиха скрипците, с които спуснаха лодката.

Първото нещо, което направиха, след като спуснаха лодката, беше да изтеглят друга котва на брега; вятърът вече беше поутихнал и галеонът беше на два изстрела с арбалет от сушата. Мануел ди Соуза, като видя, че галеонът му отива на дъното, без да може нищо да се направи, повика ревизора и кормчията и им каза, че първото, което трябва да сторят, било да го свалят на сушата с жена му и децата му и с още двадесет души, които да го охраняват, а след това да изнесат оръдието, продоволствието и барута и някои дрехи от Камбрая, за да видят дали на сушата има възможност да купят храна. А така също да се вдигне на това място укрепление с ограда от бъчви и там да направят от дървения материал от кораба някоя каравела, с която да могат да изпратят вест до Софала. Но тъй като вече беше писано този капитан да свърши заедно с жена си и децата си и цялата си дружина, не можеше да измисли нищо, срещу което съдбата да не се обърне: и докато мислеше как да направи укрепление на брега, вятърът отново започна да духа с такава сила, а морето така се развълнува, че блъсна галеона о брега, затова не можаха да направят нищо от онова, което бяха намислили. По това време Мануел ди Соуза, жена му и децата му и около тридесет души бяха вече на сушата, а останалите на галеона. Излишно е да споменавам за опасността, на която бяха изложени при

слизането на брега капитанът и жена му с тези тридесет души; но тъй като разказвам истинска и тъжна история, ще кажа само, че когато отиваше към брега за трети път, маншуата изчезна, при което загинаха няколко души, един от които беше синът на Бенту Родригиш, а дотогава спасителната лодка не беше ходила до брега, защото не се осмеляваха да я изпратят, тъй като морето беше много бурно и понеже маншуата беше по-лека, тя успя два пъти да се спаси.

Ревизорът и кормчията, които с повечето хора още бяха на кораба, като видяха, че галеонът се движи към котвата на сушата, разбраха, че въжето откъм морето се е скъсало, защото дъното беше тинесто, а бяха хвърлили котва от два дни; и на третия ден сутринта, когато видяха, че галеонът се държи само на въжето на котвата откъм сушата, а вятърът започваше да духа, в момента, когато корабът вече засядаше, кормчията се обърна към другите хора и каза: „Братя, преди корабът да се пробие и да ни заведе на дъното, който иска да се качи с мен в тази лодка, може да го направи“ — и тръгна към нея, като накара да се качи ревизорът, който беше възрастен човек и поради възрастта си беше паднал духом; и с голям труд, поради силния вятър, в споменатата лодка се качиха около четиридесет души, но към сушата се носеха такива големи вълни, че като изхвърлиха лодката на брега, я направиха на парчета върху пясъка. Но господ бог пожела да не умре никой, което беше истинско чудо, защото преди да стигне до брега, вълните покриха лодката.

Капитанът, който беше слязъл на брега на предния ден, вървеше по брега, окуражаваше хората, подаваше ръка на когото можеше и ги отвеждаше до огъня, който беше наклал, защото беше много студено. На кораба останаха над петстотин души, по-точно двеста португалци, а останалите роби; сред тях Дуарти Фернандиш, помощник-ревизор на галеона, и боцманът; и когато корабът, който все още стоеше там, започна да се люлее, те сметнаха за най-разумно да отпускат на ръка въжето на котвата, за да се доближи корабът до сушата, а не искаха да го режат, за да не ги върне отливът на най-дълбокото; и понеже корабът заседна и скоро се разцепи на две, а именно: откъм предната мачта едно парче и друго откъм мачтата на кърмата. И след около един час двете парчета станаха четири, и тъй като пукнатините се отвориха напълно, стоките и сандъците излязоха отгоре и хората, които бяха в кораба, се хвърляха върху сандъците и дървенията към брега. При това

хвърляне загинаха повече от четиридесет португалци и седемдесет роби; останалите стигнаха до сушата, носени едни над вълните, други под тях, както беше угодно богу. Мнозина от тях бяха ранени от гвоздеите и дърветата. За четири часа корабът се разпадна, без от него да остане парче, по-голямо от два метра; и морето с голяма сила изхвърли всичко на сушата.

А казват, че стоките, които бяха на кораба, както тези на краля, така и на другите участници, стрували хиляда жълтици, защото откакто беше открита Индия, оттам не беше тръгвал кораб с толкова богатства. И тъй като корабът се разби на трески, капитанът Мануел ди Соуза не можа да направи сал, както беше решил, а не остана нито лодка, нито нещо, с което можеше да се направи каравела, затова трябваше да вземат друго решение.

Капитанът и неговата дружина, като видяха, че няма възможност да направят плавателен съд, се посъветваха с офицерите и благородниците, които водеха, а те бяха Панталеау ди Са, Трищау ди Соуза, Амадор ди Соуза и Диогу Мендиш Доураду от Сетубал, решиха, че трябва да останат за няколко дни на брега, където слязоха, защото там имаха вода, докато им оздравеят болните. След това направиха ограда от няколко сандъка и бъчви и останаха там дванадесет дни, и през всичките тези дни не дойде никакъв негър от тази земя, за да говори с тях. Само през първите три дни на един хълм се показаха девет кафри и стояха там два часа, без да разменят нито дума и си отидоха като изплашени. А след два дни сметнаха, че е най-добре да изпратят един човек и един кафър от същия галеон, за да видят дали могат да намерят някои негри, които искат да разговарят с тях, за да купят някаква храна. И те вървяха два дни, без да открият жива душа и се натъкнаха само на няколко необитавани сламени къщи, откъдето разбраха, че негрите са избягали от страх, и тогава се върнаха в стана. В някои от къщите намериха оставени стрели, за които казват, че бил техният знак за война.

След три дни на това място, където се спасиха от галеона, на един хълм се появиха седем-осем кафри с една вързана крава, а християните със знаци ги накараха да слязат долу и капитанът с още четирима души отиде да говори с тях и след като разбра, че са безопасни, негрите му казаха със знаци, че искат желязо. Тогава капитанът заповяда да му донесат половин дузина гвоздеи и им ги

показа, а те, като ги видяха, се зарадваха и се приближиха към нашите и започнаха да се пазарят за цената на кравата; и когато вече се бяха споразумели, на друг хълм се появиха петима кафри, които започнаха да крещят на своя език, че не давали кравата за гвоздеи. Тогава кафрите си отидоха и си отведоха кравата, без да кажат нито дума. А капитанът не пожела да им вземе кравата, макар че имаше много голяма нужда от нея за жена си и за децата си.

Той беше винаги много угрижен и бдителен, ставаше по тричетири пъти всяка нощ, за да обхожда постовете, което беше трудна работа за него; там стояха дванадесет дни, докато им оздравеят хората; и когато най-сетне видях, че всички могат да вървят, ги свика за съвет какво да правят, но преди да започнат разговора за това, им каза следното:

„Приятели и господа, виждате добре положението, в което изпаднахме заради нашите грехове, и аз наистина вярвам, че само моите бяха достатъчни, за да стигнем до такава голяма мизерия, в каквата, както виждате, сме, но господ бог е толкова милостив, че пак прояви голяма милост и не отидохме на дъното с кораба, който имаше толкова вода под палубата; и ако той благоволи, ще ни заведе в християнска земя, ще чуе молитвите ни и ще сложи край на толкова мъки, дори ако те са за спасението на душите ни. Вие добре виждате, господа, че дните, когато слязохме тук, бяха необходими, за да оздравеят болните, които имахме; сега вече, слава богу, те могат да вървят и затова ви събрах тук, за да решим кой път да поемем, за да се спасим, защото намерението ни да построим някакъв плавателен съд, както видяхте, се обърка, понеже не можахме да спасим нищо от кораба, за да можем да го направим. И тъй, господа и братя, вашият живот е като моя, няма да бъде разумно да се прави, нито да се решава нещо, без да се посъветваме всички. Искам да ви помоля само за една услуга: да не ме оставяте без подкрепа, да не ме изоставяте, ако аз не мога да вървя както останалите, заради жена ми и децата ми? И тъй, всички заедно, дано бог благоволи със своето милосърдие да ни помогне.“

След тази реч и след като всички обсъдиха по какъв път трябва да вървят, понеже нямаше друг изход, решиха, че трябва да вървят във възможно най-добрия ред по брега към реката, която откри Лоренсу Маркиш и му обещаха никога да не го изоставят; и после го изпълниха

общо взето. До тази река вероятно имаше сто и осемдесет левги по брега, но те вървяха повече от триста, поради многото заобикаляния, които правеха при преминаване на реките и тресавищата, на които се натъкваша по пътя, а после се връщаха към морето, поради което изгубиха пет месеца и половина.

От брега, където претърпяха нещастieto, на 31-ия градус, те потеглиха на седми юли петдесет и втора година в следния ред, а именно: Мануел ди Соуза с жена си и децата си с осемдесет португалци и роби; кормчията Андре Ваш със своята дружина с едно знаме с издигнато разпятие вървеше отпред, а жена му дона Леонора робите я носеха на носилка. Непосредствено след тях вървеше ревизорът с моряците и с робините. В ариергарда вървеше Панталеау ди Са с останалите португалци и роби, които вероятно бяха около двеста души; а всички заедно трябва да бяха петстотин, от които сто и осемдесет португалци. Така вървяха един месец с големи мъки, глад и жажда, защото през цялото това време не ядоха нищо друго освен ориз, който успяха да спасят от галеона, и някои горски плодове, защото в тази земя не намираха друга храна, нито някой, който да им я продаде; поради това изтърпяха такива големи лишения, че не е нито за вярване, нито пък може да се опише.

През целия този месец може би извървяха сто левги, но поради големите заобикаляния за преминаване на реките не бяха извървели по брега на морето дори и тридесет левги, а още тогава бяха загубили десет-дванадесет души; само един извънбрачен син на Мануел ди Соуза на десетина-дванадесет години, отслабнал много от глад, заедно с роба, който го носеше на гръб, изостанаха назад. Когато Мануел ди Соуза попита за него и му казаха, че е останал на около половин левга назад, той едва не изгуби разсъдък си, но понеже му се струваше, че върви на опашката заедно с чичо си Панталеау ди Са, както се беше случвало на няколко пъти, така го и изгуби. И веднага обеща петстотин крузаду на двама души, за да се върнат и го потърсят, но никой не се съгласи, понеже вече приближаваше вечерта, а така също и заради тигрите и лъвовете, защото щом някой изостанеше, те го изяждаха. Поради това беше принуден да не изоставя пътя, по който вървяха, и така да оставят детето, по което му останаха очите. И отгук може да се види колко мъка преживя този благородник преди смъртта си. Беше изгубен също и Антониу ди Сампаю, племенник на Лопу Ваш ди

Сампаю, който беше губернатор на Индия, и пет-шест португалци и няколко роби, и то само от гладуването и от трудния път.

По това време вече бяха имали няколко сблъсквания, кафрите биваха винаги побеждавани, но в една схватка убиха Диогу Мендиш Доураду, който до смъртта си се би много добре като смел рицар. Беше толкова трудно както от безсънието, така и от глада и пътя, че хората от ден на ден все повече изнемощяваха и нямаше ден, в който един-двама души да не останат по тези брегове и в гъсталаците, защото не можеха да вървят, и скоро биваха изядени от тигри и змии, понеже в тази земя ги има много. И наистина голяма скръб и мъка беше и за едните, и за другите, като виждаха как всеки ден по тези пустини оставаха живи хора; защото този, който оставаше, казваше на другите да вървят с дружината, понякога казваха това на родители, на братя и приятели: да вървят напред, да ги оставят на волята божия. Огромна болка причиняваше това да виждаш как остава роднина или приятел, без да можеш да му помогнеш, като знаеш, че след малко ще бъде изяден от зверовете, защото голяма е болката за този, който го чува, а колко по-голяма трябва да е за този, който го е видял и преживял.

Те продължаваха така напред в това безкрайно нещастие, ту влизаха в пущинака да търсят храна или да преминават реките, а после се връщаха към крайбрежието, като изкачваха много високи планински вериги, ту се спускаха от други с много рискове, но не им стигаха тези мъки, а и кафрите им създаваха още много други.

И така вървяха около два месеца и половина, и бяха толкова гладни и жадни, че през повечето дни се случваха твърде изумителни неща, за най-обикновените от които ще разкажа.

Често пъти сред тези хора канче вода от една пинта се продаваше за десет крузаду, а един котел, който събираше четири какади^[5], правеше сто крузаду. И понеже в това понякога имаше безредие, капитанът заповяда да намерят един голям котел, за да няма по-голям съд в дружината, и даваше на този, който отива да търси вода, сто крузаду, а той собственоръчно я разпределяше и тази вода, която вземаше за жена си и децата си, беше по осемдесет крузаду пинтата. По същия начин разпределяше и другата, така че винаги да може да помогне, защото парите, които изкарваше от водата, на другия ден ги даваше на някого, за да отиде да търси вода и да се излага на опасност.

А освен това търпяха голям глад и даваха много пари за някоя риба, намерена на пясъка, или за някое горско животно.

Като продължаваха преход след преход, според срещания терен и с все същите мъки, за които казах, вероятно бяха изминали вече три месеца, откакто бяха тръгнали да търсят реката на Лоленсу Маркиш, която е Агуада ди Боа Паш. Вече от много дни се хранеха само с плодове, които намираха случайно, и с печени кокали; много често в стана се продаваше змийска кожа за петдесет крузаду; и макар че беше суха, потапяха я във вода и така я ядяха.

Когато вървяха по крайбрежния пясък, те се хранеха със стриди или риба, които морето изхвърляше. И най-после срещнаха един кафър, господар на две села, възрастен човек, който им се струваше състоятелен човек и такъв излезе, според гостоприемството, което намериха при него. Той им каза да не отиват по-нататък, а да останат при неговата дружина и че той щял да ги храни колкото може по-добре; че всъщност в тази земя няма храна не защото тя не ражда, а защото кафрите сеят съвсем малко, а и не ядат друго освен бикове, които убиват.

Така че този крал-кафър оказа голям натиск върху Мануел ди Соуза и неговите хора да останат при него, като му каза, че води война с друг крал, откъдето трябваше да минат и искаше помощ от него; и че ако продължат напред, нека бъдат сигурни, че ще бъдат ограбени от онзи крал, който бил по-могъщ от него; така че, поради изгодата и помощта, която очакваше от тази дружина, а така също и поради вестта, която вече имаше за португалците от Лоренсу Маркиш и Антониу Калдейра, които бяха там, правеше всичко възможно да не си тръгнат оттук; и тези двама мъже го бяха нарекли Гарсия ди Са, понеже беше възрастен и много приличаше на него, и беше добър човек, защото без съмнение във всички народи има лоши и добри; и понеже беше такъв, доколкото може, да ги задържи да не продължават, като им казваше, че ще бъдат ограбени от онзи крал, с когото водел война. И докато решат какво да правят, те се забавиха там шест дни. Но тъй като изглежда бяха решили да убият Мануел ди Соуза при този преход заедно с по-голямата част от дружината му, те не пожелаха да послушат съвета на това кралче, което ги разочароваше.

Кралят, като видя, че все пак капитанът решава да си тръгне оттам, го помоли преди да си тръгне да му помогне с няколко души от

дружината си срещу един крал, който се намирал някъде назад; и понеже Мануел ди Соуза и португалците смятаха, че не ще могат да се отърват от това, за което ги молеше, както и заради добрините и подслона, който получи от него, и за да не го обидят, защото бяха в негова власт и във властта на хората му, той помоли своя баджанак Папталеау ди Са, ако иска да отиде с двадесет души и петстотин кафри с техните капитани, и се върнаха назад, откъдето бяха минали, на шест левги и се сражаваха с един кафър, който се беше разбунтувал, и му взеха всичкия добитък, който беше плячката им, и го докараха в стана, където се намираха Мануел ди Соуза и кралят, и с това загубиха пет-шест дни.

След като Панталеау ди Са се върна от войната, в която участва, за да помогне на кралчето, и хората, които бяха с него, си починаха от работата, която свършиха там, капитанът отново свика съвет, за да вземат решение за тръгването, а той беше толкова изнемоощал, че реши да търсят реката на Лоренсу Маркиш, а не знаеха, че се намират до нея. И понеже тази река е същата, която е Агуада да Боа Паш, с три ръкава, които се вливат в морето в едно устие, а те бяха при първия и въпреки че видяха едно червено украшение, което беше знак, че ще срещнат тук португалци, съдбата ги заслепи, та не искаха нищо друго освен да вървят напред. И тъй като трябваше да преминат реката, а това не можеше да стане другояче, освен с алмадии^[6], понеже беше голяма, капитанът поиска да види дали може да вземе седем-осем алмадии, завързани с вериги, за да преминат с тях реката, но кралят не искаше да им ги даде, защото търсеше начин да не преминат, тъй като желаше да останат при него. И затова изпрати няколко души, за да видят дали могат да вземат алмадиите; двама от тях се върнаха и казаха, че е трудна работа. А онези, които бяха останали, вече успели с хитрост да вземат една от алмадиите, качили се в нея и тръгнали надолу по реката, като оставили капитана си. И като видя, че няма друг начин да премине реката освен със съгласието на краля, капитанът го помоли да го пуснат да мине с неговите алмадии на другия бряг, а той щял да плати добре на хората, които ги превозят; и за да му достави удоволствие, му даде няколко от своите оръжия, за да го остави на мира и да го пусне да мине.

Тогава кралят отиде лично при него, но понеже португалците се опасяваха от някакво предателство при преминаването на реката,

капитанът Мануел ди Соуза го помоли да се върне на мястото си със своите хора и да го остави да мине свободно със своите, като остави само негрите от алмадиите тъй като негърското кралче не таеше зъл умисъл, а по-скоро му помагаше с каквото можеше, беше лесно да се разберат с него да се върне на мястото си и той веднага се върна и ги остави да минат свободно. Тогава Мануел ди Соуза заповяда да минат на другия бряг тридесет души с алмадиите, с три пушки, и тъй като тридесетте души минаха на другия бряг, капитанът, жена му и децата му минаха отвъд, а след тях всички останали хора; и дотогава никой още не ги беше ограбил и се приготвиха за път.

Вече пет дни вървяха към другата река, а сигурно бяха извървели двадесет левги, когато стигнаха до средната река и там завариха негри, които ги упътиха към морето, а това стана вече към залез-слънце; до брега на реката видяха две големи алмадии и там разположиха своя лагер на пясъка, където преспаха тази нощ. А тази река беше солена и наоколо нямаше никаква сладка вода, освен на едно място, което остана назад. През нощта жаждата в стана беше толкова голяма, че едва не загинаха. Мануел ди Соуза поиска да изпрати някого да потърси вода, но никой не искаше да отиде за по-малко от сто крузаду за котел вода и той ги изпрати да търсят и всеки ден даваше по двеста, но ако не правеше така, нямаше да могат да се спасят.

И понеже храната беше толкова малко, както казах по-нагоре, така ставаше с водата, защото угодно беше богу водата да им служи като храна. На другия ден на свечеряване видяха, че към лагера се приближават три алмадии с негри, които чрез една негърка от стана, която започваше да разбира по малко, им казаха, че там бил идвал кораб с хора като тях и вече си бил отишъл. Тогава Мануел ди Соуза заповяда да им кажат дали не искат да ги превозят на другия бряг, но негрите отговориха, че вече е нощ (защото кафрите не правят нищо нощем) и че на другия ден ще ги прекарат, ако им плати. Като се съмна, негрите дойдоха с четири алмадии и срещу малко гвоздеи започнаха да прекарват хората, като пренесоха най-напред капитана с няколко души за охрана при преминаването той се качи в една алмадия с жена си и децата си и отиде на другия бряг, за да чака останалата част от дружината; а с него вървяха другите три алмадии, натоварени с хора.

Казват също, че капитана по това време го боляла главата от многото безсъние и работа, с която се товареше винаги повече, отколкото всички други. И понеже бил в такова състояние и забелязал, че негрите искат да извършат някакво предателство, сложил ръка на меча, изтеглил го и го насочил към негрите, които гребели, като казал: „Подлеци, накъде ме карате?“

Негрите, виждайки голям меч, скочили в морето където имало опасност да загинат. Тогава жена му и някои, които били с него, му казали да не прави нищо лошо на негрите, защото ще погинат. Всъщност всеки, който познаваше Мануел ди Соуза и неговата сдържаност и мекота и го видеше да прави това, можеше спокойно да каже, че той вече не е с всичкия си ум, защото иначе беше сдържан и много внимателен. А оттогава започна да командува хората си така, както никога дотогава не беше го правил. И когато стигнаха на другия бряг, той се оплака от силно главоболие, та му поставиха кърпи, и там отново се събраха всички.

Когато вече бяха на другия бряг, готови за тръгване, видяха една група кафри и се приготвиха за бой, защото разбраха, че идват да ги ограбят. И като се приближиха до нашите хора, започнаха разговор помежду си, като кафрите питаха нашите какви хора са и какво търсят. Отговориха им, че са християни, че са претърпели корабкрушение, че ги молят да ги заведат до една голяма река, която е по-нататък, и че ако имат храна, нека я донесат, те ще им я купят. И чрез една кафърка, която беше от Софала, негрите им казаха, че ако искат храна, нека отидат с тях до едно място, където се намирал техният крал, който щял да ги посрещне много гостоприемно. По това време трябва да са били сто и двадесет души и тогава вече донна Леонора беше една от тези, които вървяха пеша и макар че беше благородничка, нежна и неопитна жена, вървеше по онези неравни и толкова изморителни пътища като някакъв як селянин и много често утешаваше жените от дружината и им помагаше да носят децата си. Това стана след като не останаха роби за носилката, с която пътуваше. Изглежда наистина божията милост се намесваше тук, защото иначе без нея една толкова слаба жена и тъй малко привикнала с трудности не можеше да върви по толкова дълги пътища, и то при такъв глад и жажда, бяха извървели вече триста левги поради големите заобикаляния.

Да се върнем към историята. След като капитанът и дружината му разбраха, че кралят е наблизил, взеха кафрите за водачи и много предпазливо се отправиха с тях към селището, за което им казаха, защото един господ знае какъв глад и жажда ги мъчеха. Оттам до селището, където се намираше кралят, имаше една левга път и щом пристигнаха, кафърът заповяда да им кажат да не влизат в селището, защото то е нещо, което те крият много, а да идат да седнат под едни дървета, които им посочиха, и че той щял да заповяда да им дадат да ядат там. Мануел ди Соуза направи така като човек, който се намира в чужда земя и който не знаеше толкова за кафрите, колкото знаем сега, благодарение на това нещастие и нещастieto с кораба „Сау Бенту“, когато сто души с пушки прекосиха цяла Кафрария, защото се страхуваха от тях повече, отколкото от самия дявол.

След като бяха настанени гостоприемно под сянката на дърветата, започна да идва някаква храна срещу дадените им гвоздеи. И там останаха пет дни, като им се струваше, че могат да стоят, докато дойде кораб от Индия, и казаха за това на негрите. Тогава Мануел ди Соуза помоли краля-кафър за една къща, за да се подслони с жена си и децата си. Кафърът му отговори, че ще му даде, но неговите хора не можело да стоят там всички заедно, защото не можел да ги храни поради липсата на храна в тази земя; можел да остане той с жена си и децата си и с някои хора, които сам пожелае, а останалите да се пръскат по селата; и той щял да заповяда да дадат храна и къщи, докато дойде някакъв кораб.

Това, изглежда, беше подлост от страна на краля, ако се съди по това, което му стори после; оттук става ясна причината, за която говорих — че кафрите много се страхуват от пушките; защото португалците там нямаха повече от пет пушки на сто и двадесет души, но кафърът не се осмеляваше да се бие с тях и за да ги ограби, ги раздели на много групи като хора, които са стигнали до гладна смърт; и понеже не знаеха колко по-добре щеше да бъде да не се разделят, те се оставиха на съдбата и изпълниха волята на краля, който използваше тяхното нещастие, и не пожелаха нито веднъж да послушат съвета на предишното кралче, което им говореше истината и колкото можа им стори добро. И оттук хората могат да видят, че никога не бива да казват, нито да вършат нещо, за което си мислят, че само те умеят или могат, а да оставят всичко в ръцете на господа бога.

След като кралят-кафър и Мануел ди Соуза решиха португалците да се разделят по разни селища и места, за да могат да се хранят, кралят му каза също, че тук са вождовете, които ще вземат неговите хора, а именно: да се предадат на всеки от тях, за да им дават да ядат; а това не може да стане, ако той не заповяда на португалците да оставят оръжието си, защото кафрите се страхуват, като го видят, и той трябва да им заповяда да го оставят в една къща, за да остане там, докато дойде корабът на португалците.

Тъй като тогава Мануел ди Соуза беше вече много болен и не беше с всичкия си ум, не му отговори така, както би отговорил, ако беше в пълно съзнание, каза му, че щял да говори със своите хора. Но тъй като беше дошъл часът да бъде ограбен, той поговори с тях и им каза, че няма как да продължат, че така или иначе трябва да търсят спасение в някой кораб или нещо друго, което господ бог реши, защото тази река, при която се намираха, е реката на Лоренсу Маркиш, и неговият кормчия Андре Ваш му казваше така; и който иска да преминава, може да го стори, ако сметне за добре, но той не може да го направи от обич към жена си и децата си, защото тя беше много изнемоощяла от големите трудности и вече не можеше да върви, нито имаше роби, които да ѝ помагат. И затова неговото решение е да свърши заедно със семейството си, когато това бъде угодно на бога, и моли тези, които преминават там и намерят някой португалски кораб, да им донесат или пратят вест, а онези, които искат да останат с него, могат да го сторят и откъдето мине той, да минат и те. И все пак, за да им се доверят негрите и да не си помислят, че са разбойници, които ходят да ограбват, било необходимо да предадат оръжието, за да предотвратят една такава голяма беда, каквато беше гладът от толкова време насам. И още тогава мнението на Мануел ди Соуза и на онези, които се съгласиха с него, не беше мнение на хора със здрав разум, защото ако бяха преценили добре, щяха да разберат, че докато имат оръжие, негрите никога нямаше да ги нападнат.

Товагава капитанът заповяда да сложат оръжието си, което след бога беше единственото им спасение, и въпреки волята на някои и най-вече въпреки волята на доната Леонора да го предадат, но никой друг освен нея не му възрази, макар че и това не му помогна много. Това каза: „Вие предавате оръжието и сега аз се смятам за загубена заедно с

всички тези хора.“ Негрите взеха оръжието и го занесоха в къщата на краля-кафър.

Кафрите, щом видяха португалците без оръжие, тъй като измамата вече беше извършена, започнаха веднага да ги разделят и да ги ограбват и ги водеха към пущинаците кой както им падне. И щом пристигнеха в селищата, ги събличаха, без да им оставят нищичко и с много бой ги изхвърляха от селата. В тази група не беше Мануел ди Соуза, който заедно с жена си, с децата си, с кормчията Андре Ваш и около двадесет души останаха с краля, понеже носеха много накити, скъпоценни камъни и пари; и твърдят, че това, което дружината донесла дотам, струвало над сто хиляди крузаду. Тъй като Мануел ди Соуза с жена му и онези двадесет души беше отделен от хората, веднага им ограбиха всичко, което имаха, само не ги съблякоха, а кралят му каза, че ако отиде да потърси дружината си, нямало да му стори повече никакво зло, нито ще докосне него или жена му. Когато Мануел ди Соуза видя това, разбра ясно каква голяма грешка беше направил, като предаде оръжието; и го караха насила да прави каквото му заповядаха, защото вече не разполагаше със себе си.

Останалите другари от дружината, на брой около деветдесет, сред които и Панталеау ди Са и други трима благородници, макар че всички бяха разделени едни от други, след като бяха ограбени и съблечени от кафрите, на които бяха предадени от краля, полака-лека успяха отново да се съберат, защото бяха наблизко едни до други и заедно, доста зле третирани и доста тъжни, без оръжие, без дрехи и пари, за да си купят храна, и без своя капитан, се отправиха на път.

И тъй като вече нямаха човешки вид, нито кой да ги управлява, вървяха без ред по различни пътища: едни през горите, други по хребетите на планините, пръснаха се и оттогава никой вече не правеше друго, освен това, което смяташе, че може да му спаси живота, било сред кафрите, било сред маврите, защото вече нямаше кой да ги посъветва, нито кой да ги събере за това. И понеже бяха вече напълно загубени хора, ще престана да говоря за тях и ще се върна на Мануел ди Соуза и на нещастната му жена и децата.

След като видя, че е ограбен и отхвърлен от краля, Мануел ди Соуза тръгна да търси своята дружина, понеже вече нямаше пари, нито оръжие, нито хора, за да вземат оръжието; и като се има предвид, че вече няколко дни се оплакваше от главоболие, той страдаше много от

това оскърбление. Защото човек може да си представи една толкова нежна жена, която е изпаднала в такова трудно положение и в такава нужда и на всичко отгоре да гледа пред очите си как обиждат мъжа ѝ, който не можеше вече нито да заповядва, нито да се грижи за децата си. Но тя беше жена със здрав разум и със съгласието на хората, които още бяха с нея, потеглиха на път през пущинаците без никакви средства, без никаква друга надежда освен упованието в бога. По това време в тяхната дружина все още беше Андре Ваш, кормчията и боцманът, които никога не я изоставиха, една-две португалки и няколко робини. Те сметнаха, че най-добре е да се движат след деветдесетимата, които вървяха напред, и вече два дни следваха техните стъпки. А дона Леонора беше вече толкова изнемоощяла, толкова тъжна и отчаяна, като гледаше мъжа си в такова състояние и себе си отделена от другите хора и защото смяташе, че е невъзможно да се присъединят към тях, че като се замисли човек, сърцето му се разкъсва от мъка! По пътя кафрите отново нападнаха него, жена му и малкото хора, които бяха с тях, и веднага ги съблякоха, като не им оставиха на тях нищичко. Като останаха и двамата така, с двете невинни дечица пред себе си, благодариха на господата бога.

Казват, че дона Леонора не позволявала да я съблекат и с юмруци и плесници се защищавала, защото беше такава, че по-скоро беше готова кафрите да я убият, отколкото да остане гола пред хората; и няма съмнение, че животът ѝ скоро щял да свърши, ако не бил Мануел ди Соуза, който я помолил да се остави да я съблекат, като ѝ припомнил, че са се родили голи и че на бога е угодно да стане така. Най-голямата мъка за тях беше да гледат двете си малки момченца, които плачеха пред тях, молеха за храна, а те не можеха да им помогнат. А дона Леонора, като видя, че е съблечена, веднага се хвърли на земята и цялата се покри с косите си, които бяха много дълги, направи една дупка в пясъка, където влезе до кръста и вече не излезе оттам. Тогава Мануел ди Соуза отиде при една своя стара прислужница, на която ѝ беше останал един скъсан плетен шал, и я помоли да му го даде, за да покрие дона Леонора и тя му го даде; но въпреки всичко тя не пожела вече да стане от мястото, където се хвърли, когато видя, че е гола.

Наистина не познавам човек, който при това нещо да не изпита голяма болка и скръб. Да гледаш такава знатна жена, дъщеря и съпруга

на почитани благородници, с която се отнасят така зле и така неучтиво. Мъжете, които още бяха в неговата дружина, като видяха Мануел ди Соуза и жена му съблечени, се отдалечиха малко от тях от срам, че трябва да видят така своя капитан и дона Леонора. Тогава тя каза на Андре Ваш, кормчията: „Добре виждате в какво положение сме и че вече не можем да продължим по-нататък, а трябва да загинем заради греховете си. Вървете напред, направете всичко възможно да се спасите и се молете за нас на бога; и ако някога стигнете в Индия или Португалия, кажете как сте ни оставили Мануел ди Соуза и мен с децата ми.“ И те, виждайки, че от своя страна не могат да помогнат на своя капитан, съсипан от умора, нито на бедността и мизерията на жена му и децата му, тръгнаха през пущинаците, търсейки средства за живот.

След като Андре Ваш се раздели с Мануел ди Соуза и жена му, с него останаха Дуарти Фернандиш, боцман на галеона, и няколко робини, от които три се спасиха, и когато дойдоха в Гоа^[7], разказаха, че видели как умира дона Леонора. А Мануел ди Соуза, макар че беше измъчван от силно главоболие, не забравяше за нуждата от храна, която изпитваха жена му и децата. И макар че кафрите го бяха ранили в единия крак, той отиде да търси плодове в храсталаците, за да им даде да ядат; когато се върна, намери дона Леонора много отпаднала както от глад, така и от плач, защото откакто кафрите я съблякоха, тя не се изправи вече от мястото си, нито престана да плаче; и намери едното момче умряло и със собствените си ръце го погребва в пясъка. На другия ден Мануел ди Соуза отново отиде в гъсталаците да търси плодове и когато се върна, намери дона Леонора починала, другото момченце също, а над нея плачат с глас петте робини.

Казват, че когато видял, че е умряла, не направил нищо друго, само отстранил робините и седнал до нея и като подпрял главата с ръка, останал така половин час, без да плаче, без дума да продума; стоял така, вперил очи в нея, а на момченцето почти не обръщал внимание. След като минало това време, станал и започнал да копае гроб в пясъка и с помощта на робините, все така без да продума нито дума, я погребал, и момченцето с нея; и след като свършил това, отново тръгнал по пътя, по който отивал да търси плодове, без да каже нищо на робините, и влязъл в гъсталаците, и никога повече не го видели. Сигурно, като си е вървял така из гъсталаците, са го изяли

тигри и лъвове. Тъй свършиха живота си жена и съпруг, след като шест месеца вървяха из земята на кафрите с толкова мъки.

От цялата дружина, както от тези, които останаха с Мануел ди Соуза, когато беше ограбен, така и от деветдесетте, които вървяха пред него, успяха да се спасят около осем португалци и четиринадесет роби, и три от робините, които бяха с дон Леонора, когато тя умря. Сред тях бяха Панталеау ди Са, Трищау ди Соуза, кормчията Андре Ваш и Балтазар ди Секейра, и Мануел ди Кащру, и също Алвару Фернандиш. И те скитали из тези земи без надежда да стигнат до християнска земя, когато в онази река дошъл един кораб, с който един роднина на Диогу Мешкита отивал да търси слонова кост; и като узнал, че в тази земя има изгубени португалци, заповядал да ги търсят и ги изкупил срещу маниста, като всеки човек струвал по два винтема^[8] мъниста, които негрите ценят много. И ако по това време беше жив Мануел ди Соуза, той също щеше да бъде откупен. Но изглежда така е било по-добре за душата му, защото тъй е било угодно на господата бога. И те стигнаха в Мозамбик на двадесет и пети май хиляда петстотин петдесет и трета година.

Панталеау ди Са, скитайки дълго време из земите на кафрите, стигнал в двореца почти съсипан от глад, голотия и дългия път; и приближавайки се до вратата на двореца, помолил придворните да му измолят от краля някаква помощ. Те отказали да молят за такова нещо, като се извинили с тежката болест, от която вече доста време страдал той. И знаменитият португалец ги попитал каква е болестта, а те му отговорили, че е рана на единия крак, толкова упорита и люта рана, че всеки момент очаквали да умре. Той ги изслушал внимателно и помолил да известят на краля за неговото идване, като казал, че е лекар и че може би още не е късно да му възвърне здравето. Те веднага влезли много зарадвани и съобщили на краля за случая. Кралят незабавно го помолил да го въведат и след като Панталеау ди Са видял раната, му казал:

„Можеш да ми се довериш напълно, че много лесно ще ти възвърна здравето.“ И като излязъл вън, започнал да обмисля работата, с която се захванал и от която нямало как да излезе жив, защото не знаел какво да сложи на раната, тъй като бил човек, който повече се учил да отнема живот, отколкото да лекува рани, за да го спаси. С тези разсъждения като човек, който не мисли за своя живот, а има желание

по-скоро да умре един път, отколкото безброй пъти, се изпикал на земята и направил малко калчица, влязъл вътре и я сложил на почти неизлечимата рана. И тъй минал този ден; и на другия, когато знаменитият Са чакал по-скоро смъртната си присъда, отколкото някаква надежда както за своя живот, така и за живота на краля, придворните излезли навън с ликуващи викове и понеже поискали да го вземат на ръце, той ги попитал каква е причината за тази неочаквана радост. Те отговорили, че лекарството, което сложил той на раната, изчистило всичко загнило и се показало само месото, което е здраво и хубаво. Мнимият лекар влязъл вътре и като видял, че е така, както казвали, заповядал да продължат с лекарството, с което само за няколко дни здравето му се възвърнало; поради това наред с другите почести поставили Панталеау ди Са в един олтар и почитайки го като божество, кралят го помолил да остане в двореца, като му предложил половината от царството си, а пък ако не иска, той ще направи всичко, за което го помоли. Панталеау ди Са отхвърлил предложението, като казал, че трябва да се върне при своите. И кралят заповядал да донесат голямо количество злато и скъпоценни камъни, възнаградил го богато и заповядал на своите да го изпратят до Мозамбик.

---

[0] Авторът неизвестен. ↑

[1] Град в Южна Индия, пристанище на Малабарския бряг. — Б.р. ↑

[2] Така португалците са наричали южноафриканското крайбрежие. Оттогава е останало названието на провинция Натал. — Б.пр. ↑

[3] Най-долните ветрила на кораба. — Б.пр. ↑

[4] Индийска лодка с гребла. — Б.пр. ↑

[5] Старинна португалска мярка за течности, равна на два литра.

↑

[6] Тясна и дълга африканска лодка. — Б.пр. ↑

[7] Португалска колония на Малабарския бряг на полуостров Индостан. — Б.ред. ↑

[8] Стара португалска монета от 20 рейса. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.